

Avslutande diskussion

Den avslutande diskussionen behandlar de avvägningar som gjorts i förslaget samt avslutande reflektioner om genomförandeaspekter och framtiden. Vid diskussionen av förslagets konflikter och konsekvenser utgår jag från en framskrivning av nuvarande situation, dvs att endast punktvisa förtätningar i förorten äger rum, om inte föreslagen utveckling sker.

AVVÄGNINGAR

EXPANSIONENS STORLEK - HÖKARÄNGEN JÄMFÖRT MED RÅGSVED

Expansionens storlek är oerhört central för utvecklingen. En större expansion ger möjlighet till större underlag för lokalisering för service och verksamheter. En expansion kan därför ge så kallade spin-off effekter som ger positiva effekter för hela förorten och angränsande områden. Detta är naturligtvis också beroende av vad som händer i andra grannskapsförorter och stadsdelar i intilliggande områden.

Kan expansionen bli större?

En avvägning av varje förorts möjligheter till expansion måste göras utifrån dess förutsättningar. I Hökarängen där bebyggelsegrupperna är tydligt avgränsade och mellanrummen är mindre och med en medveten rumslig gestaltning, är det svårt att göra stora tillägg. Med en kraftigare expansion i Hökarängen skulle de befintliga kvalitéerna skadas. En möjlighet vore att riva en grannskapsenhet i ett centralt läge och ersätta denna med högre bebyggelse. För att få ekonomisk vinning i detta måste skalan på denna bebyggelse bli väldigt stor. Enligt min analys är det inte en storskalig bebyggelse som grannskapsförorten främst behöver. Med en sådan lösning skulle centrumområdet i Hökarängen utkonkurreras visuellt och en ny hög bebyggelse i Hökarängen skulle inte tillföra stadsmiljön några större kvalitéter. En rivning och ett ersättande av befintlig bebyggelse skulle kunna motiveras utifrån ett mycket högt bebyggelsetryck.

Expansion lättare i det "upplösta rummets" struktur

I Rågsved, med sin upplösta rumsliga bebyggelsestruktur, är det lättare att tillföra ny bebyggelse. Den större skalan i Rågsved har lämnat större mellanrum, som kan tas i anspråk i och kring det centrala bandet. Det är också lättare att förtäta i befintlig struktur eftersom grannskapsenheternas avgränsning inte är lika tydliga. Däremot finns det en tydlighet gentemot bebyggelsen och landskapet, men denna bedömer jag inte alltid vara så viktig att respektera. Med bebyggelsen placerad på höjderna har mellanrummen förbisetts. Det är i dessa områden människor rör sig och jag anser att det i många fall, inte finns några hinder för ny bebyggelse i dessa lägen. Det är också lättare att kontrastera mot det upplösta rummet, än i det öppna rummet vilket gör att den nya bebyggelsestruktur i många fall blir tydligare. På den större expansionen i Rågsved har därmed denna förort potential att utvecklas till en starkare nod än Hökarängen.

OM BEBYGGELSETYPER...

En stor ökning av bebyggelsen bedömer jag inte kan eller bör ske genom att förorten förses med bebyggelse typer liknande de som finns där redan. Då lamellhusen i trevåningar, samt högre punkthus är helt dominerade behöver förorten ett komplement till dessa. Den nya bebyggelsen bör ge en större variation i grannskapsförortens stadsmiljö.

Fler markbostäder skulle behövas

Särskilt Rågsved, men även Hökarängen skulle behöva ett mycket större inslag av bebyggelse med markkontakt än vad förslaget innebär, för att åstadkomma en verkligt ökad variation av boendeformerna och därmed befolkningssammansättningen. Detta är svårt att göra, eftersom huvuddelen av bebyggelsen bör tillskapas i förortens centrala lägen, där markbostäder inte är passande. Även i vissa perifera delar är markbostäder svårt att uppföra då befintlig bebyggelse är relativt storskalig och då förorternas gränser är tämligen fixerade. Fler markbostäder skulle kunna byggas på förortens grönområden, eller mellanrummen mellan förorterna. Enligt min avvägning är det dock viktigare att behålla grannskapsförortens grönområden och mellanrummen, vilka är till gagn för alla invånare i förorten. En stor privatisering av dessa områden skulle leda till starka konflikter med boende.

KONFLIKTER MED BEFINTLIG SITUATION

Befintlig karaktär vs en intensifierad markanvändning

Förslagen utveckling innebär att två huvudsakliga konflikter uppstår. Den första konflikten uppstår alltid då vissa funktioner måste förskjutas till ett mer perifert läge och då en låg bebyggelsetäthet ersätts av en högre. Detta innebär att den befintliga karaktären förändras. Befintliga hus rivs för att ersättas med bebyggelse med högre densitet eller då de befintliga husen inte kan anpassas efter uppställda målsättning. I Rågsveds fall blir dessa konflikter tydliga där två dagis rivs, ett högre skivhus intill centrum, en bensinstation samt verksamhetslokaler. Även gröna ytor tas i anspråk för ny bebyggelse, som i viss mån använts för rekreationssyften och utgör dock en del av karaktären i förorten. Utsikten från befintliga lägenheter förändras liksom upplevelsen av förorten vid genomfart. Dessa konflikter måste tas i en växande stad, för att få till stånd en högre bebyggelsetäthet samt en urban och attraktiv offentlig miljö. En mer urban miljö, med möjlighet till fler möten leder också till ökade konflikter, exempelvis då olika funktioner eller trafikslag blandas, men dessa "möten" tillför också stadsmiljön kvalitéer.

Perifer eller central struktur?

Den svåraste avvägningen som är specifik för utvecklingen av förorten handlar om konflikten mellan den lantliga, perifera strukturen och en urban, central struktur. Ett tydligt exempel på detta är frågan om gångvägar. Dessa utgör under dagtid ett positivt inslag i förorten, samtidigt som de upplevs som negativa och otrygga under mörka delar av dygnet. I centrala lägen bör det eftersträvas att dessa förändras, medan de i perifera lägen bör bevaras. I många fall behöver direkta avvägningar göras, utifrån platsens läge och betydelse. Periferin är också en kvalitét i förortsmiljön och bör respekteras. Grannskapsförorten kan inte bli totalt trygg och bör inte heller vara det. Det odefinierade ger spänning och är en bra miljö för exempelvis barn att leka i. Det är också viktigt att tänka på att var gränsen mellan en perifer och en central struktur bör dras, är beroende av tidens ideal.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER – PROBLEM OCH MÖJLIGHETER

KONSEKVENSER

Staden byggs inåt än mer – kollektivtrafiken stärks

Förorten förtätas huvudsakligen i den befintliga strukturen. Detta innebär att staden ”byggs inåt” än mer, enligt Stockholms stads intentioner. Jämfört med att förtätningar görs där man kommer åt i och mellan förorterna ger detta en fortsatt tydlig struktur för stadsbygden. Genom att bebyggelsen koncentreras istället för att spridas innebär detta en ekologiskt hållbar stadsbygd, då huvuddelen av resorna förväntas ske med kollektivtrafik. Jämfört med Stockholms stads intentioner innebär förändringarna också att social obalans motverkas i dessa områden genom införandet av varierade boendeformer. Huvuddelen av bebyggelsen lokaliseras inte heller till värdefulla grönområden samtidigt som tillgängligheten mellan naturområdena förbättras.

Nuvarande karaktär förändras... och bevaras...

Den nuvarande karaktären kommer att förändras både i Hökarängen och Rågsved. Människor som passerar genom förorten kommer uppleva dem annorlunda. Landsvägskaraktären är försvunnen och ersatt av ett urbant stråk. Ett ökat antal invånare ger mer liv i gatubilden. Naturen som överordnande system finns inte kvar och grannskapsenheterna är inte lika dominerande. I motsättning till Stockholms byggnadsordning innebär förslaget att ny bebyggelse inte bör anpassa sig efter nuvarande bebyggelsekaraktär avseende material och skala samt förhållningssätt till gatan. Längre bort från huvudstråket är förortsmiljön den samma, där 50- och 60-talets bebyggelse med den ursprungliga relationen till grönskan finns kvar.

Grannskapsförorten förses med kompletterande värden?

Enligt förslaget tilldelas förorten nya kvalitéer och rumsliga värden, i det centrala bandet med verksamheter och service. Hotet mot detta och kärnfrågan för framtiden är hur stor den kritiska massan bör vara för att få till stånd etableringar av besöksfunktioner och verksamheter i förorten. Kan starkare samband mellan förorterna generera att omgivande förorters utbud nyttjas? Kan urbanitet med offentliga möten verkligen uppstå i denna del av staden? Kommer företag vilja etablera sig i dessa lägen utan stora tillgångar på markparkeringar?

Svaren på dessa frågor finns i de större regionala perspektiven, beroende av de alternativa lokaliseringarna. Trots osäkerheter kring detta, anser jag det vara motiverat att förorten förses med fler rumsliga värden i form av tydligare offentliga rum. Med en attraktiv rumslig gestaltning och nya kvalitéer i förorten kan en vilja till fler etableringar av verksamheter följa.

Detaljlösningar kräver kreativitet och ekonomi

I både Hökarängen och Rågsved föreslås att tunnelbanan överdäckas och omsluts av bebyggelse. Detta ställer krav på tekniska lösningar, för att dämpa vibrationer och buller. Delar av den nya bebyggelsen uppförs också i lägen intill relativt trafikerade vägar som genererar buller, vilket måste lösas med bullerdämpande åtgärder. Den kuiperade terrängen gör att passager över höjdskillnader måste lösas så att en god tillgänglighet kan uppstå.

Förorten kan i de centrala delarna inte heller vara så generös med markparkering som den tidigare varit. Istället måste parkering lösas på andra sätt, under bebyggelsen. Även om befintliga höjdskillnader på så sätt kan tas upp, är detta en dyrbar lösning.

GENOMFÖRANDE

Etapper, prioriteringar och tidsperspektiv

Ett genomförande av förslaget måste få ta tid och vara en långsiktig process. Etapperna för utbyggnaden av grannskapsförorten kan avgöras beroende av efterfrågan. Det viktiga är att man ser förändringarna som en del i ett större sammanhang. Finns det en stark efterfrågan på markbostäder bör dessa byggas först i förortens mer perifera delar. Genomförandeprocessen för de centrala stråken kräver en större samordning för att bebyggelsen ska förses med en tydlig kontinuitet och variationer. I Hökarängen, med tre större stråk kan utbyggnaden av ett stråk ske först.

Det offentliga parkrummet, liksom upprustningen och kompletteringen av centrum i Rågsved, bör ske i ett tidigt skede. Med denna upprustning kommer attraktiviteten i förorterna att öka. Likaså i Hökarängen är det viktigt att attraktivitetshöjande åtgärder prioriteras på ett tidigt stadium. Dessa åtgärder kommer att gynna alla

boende i förorten. Av särskild betydelse är även att områden mellan förorterna förses med kvalitéer, som bättre belysning på huvudstråken och ett sammanhängande gångvägnätssystem. På så sätt ges det fler möjligheter till kontakt med närliggande områden och rekreation i närområdet. Detta innebär också en kompensation för de grönområden som tas i anspråk i förorten, varför de helst bör ske innan en stor del av bebyggelsen uppförs.

Planering utifrån helhet

Nästintill all mark som föreslås för bebyggelse är allmän platsmark. Detta innebär att kommunen kan ta initiativ till förändringarna. Fastighetsägare i grannskapsförorten är få vilket underlättar genomförandeprocessen. För att genomföra överdäckningar av tunnelbanan kommer SL vara en viktig part i denna process. Om det finns stor enighet om tillväxten kanske aktörer kan samlas på ett liknande sätt som under efterkrigstiden då grannskapsförorterna planerades och byggdes. Med en kraftig utveckling av förorten behövs en omfattande dialog med boenden, där intentionerna bakom förändringen tydligt synliggörs.

Det redovisade konceptet kan inte genomföras i alla förorter. För att hitta liknande principer för utvecklingen som kan möjliggöra större förtätningar, är det dock viktigt att planeringen sker utifrån en helhetssyn. Idag saknas till stor del ett planeringsinstrument för översikter i skala 1:10 000 och 1:5000. För förortsutvecklingen är det viktigt att problem och lösningar identifieras utifrån de olika hierarkiska nivåerna, då utvecklingen kan ses i en växelverkan mellan det regionala och lokala perspektivet. Den stora faran uppkommer då förorterna fortsätter att kompletteras med bebyggelse utan en översikt av helheten. Då blockeras framtida utvecklingsmöjligheter som kan skapa ett större strukturellt sammanhang för förorterna både regionalt och lokalt.

Källförteckning

BÖCKER OCH RAPPORTER

Andersson M, 1997, *Stockholms årsringar, en inblick i stadens framväxt*, Kommitén för Stockholmsforskning, Stockholms Stadsbyggnadskontoret, Stockholm

Arkitekturmuséet, 1980, *Funktionalismens genombrott och kris – svenskt bostadsbyggande 1930-80*, Bokförlaget Prisma, Stockholm

Bergman B, 1991, *Stadsliv och grannskap*,

Berglund U, 1996, *Perspektiv på stadens natur – om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden*, Institutionen för arkitektur och stadsbyggnad, KTH, Stockholm

Bernick M, Cervero R, 1997, *Transit villages in the 21st century*, New York

Birgersson T (red), 1998, *Brott, Bebyggelse och Planering*, Boverket, Karlskrona

Book K, Eskilsson L, 1995, *Samband mellan stadsstruktur och transportstruktur ur en kulturgeografisk synvinkel – en kunskapsöversikt*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds Universitet, Kommunikationforskningsberedningen, Stockholm

Daun Å, 1974, *Förortsliv – en etnologisk studie av kulturell förändring*, Lund

Eckardt Elena, utdrag ur Att möta staden – *Stadsbildsanalys och stadsförnyelseförslag Kristianstad*, Examensarbete 20 p, BTH, 2001

Gehl Jan, 1996, *Life between buildings -using public space*, Arkitektens forlag, Köpenhamn

Gunnemark K, 1998, *Hembygd i storstad, om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*, Göteborg

Lilja E, 1999, *Den ifrågasatta förorten, identitet och tillhörighet i moderna förorter*, Byggeforskningsrådet, Stockholm

Lilja E, 2002, *Segregationens motsägelsefullhet, Integrerad i en stadsdel – segregerad i staden*, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms Universitet, Sollentuna

Marcus Lars, 2000, *Architectural knowledge and urban form*, KTH, Stockholm

Nordström Maria, 2002, *Instängd på platsen, en miljöpsykologisk analys av upplevelsen att växa upp och bo i ett segregerat bostadsområde*, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm

Sidenbladh G, 1981, *Planering för Stockholm 1923-1958*, Liberförlag, Uppsala

Sundberg A, 1992, *Jakten på det goda livet*, Avdelning för byggnadsfunktionslära, KTH, Stockholm

Söderlind Jerker, 1998, *Från sårhåll till samhälle, om närhetsprincipen i stadsplaneringen*, Studieförbundet för Näringsliv och Samhälle, Stockholm

Wiklund T, 1992, *Storstaden i all ära, Stockholm och den moderna storstadsförorten*, Byggeforskningsrådet, Stockholms Stadsbyggnadskontor, Stockholm

PUBLIKATIONER

Generalplan för Stockholm 1952, Stockholms Stads Stadsplanekontor, Stockholm

RUFS 2001, Region- och Trafikplanekontoret

Social atlas över Stockholmsregionen, 2000, Region- och Trafikplanekontoret

Sociotopkarta för Vantör, Underlagskarta till Stockholms Grönkarta

Sociotopkarta för Norra Farsta, Underlagskarta till Stockholms Grönkarta

Statistisk Årsbok för Stockholmsregionen 2002, Utrednings- och statistikkontoret, Stockholms Stad

Statistisk Årsbok för Stockholmsregionen 1955, Utrednings- och statistikkontoret, Stockholms Stad

Statistisk Årsbok för Stockholmsregionen 1965, Utrednings- och statistikkontoret, Stockholms Stad

Områdesprogram Söderled, 1997, Stadsbyggnadskontoret

Områdesprogram Vantör, 1997, Stadsbyggnadskontoret

Översiktsplan 1996 för Stockholm, Stadens utveckling

Översiktsplan 1996 för Stockholm, Stadsdelarnas utveckling, Vantör

Översiktsplan 1996 för Stockholm, Stadsdelarnas utveckling, Norra Farsta

Stockholms Byggnadsordning – ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag, 1999, Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad

Vad har hänt i Hammarbyhöjden? - De boendes syn på förtätning och upprustning i stadsdelen, Utrednings- och statistikkontoret, 1995

Program Hökarängen inför förnyelsen, Stadsförnyelsegruppen i Hökarängen, 1988

Upprustningsprogram för Hökarängen, Stadsförnyelsegruppen i Hökarängen, 1988

Lägesbeskrivning Stadsutvecklingsområden, *Strategiska avdelningen, Stockholms stad* (arbetsmaterial)

Trafikflödeskarta, Söderort, 1998

HEMSIDOR

Byggnadsgeologisk karta
www.map.stockholm.se/kartago/kartago_fr_geo.html

Grönlund Bo, 1998, Om urbanitet och centralitet
http://hjem.get2net.dk/gronlund/Om_urbanitet_o_centralitet.html

Grönlund Bo, 2002, Om rädsla, stadsbyggande och urbanitet
http://hjem.get2net.dk/gronlund/Radsla_urbanitet_u_Sumpan.pdf

Storstadssatsningen, Stadsdelsförnyelse – förslag till riktlinjer
<http://www.vantor.stockholm.se/storstadssatsningen/riktlinjer%20forslag%20pm.htm>

Lokal åtgärdsplan för Rågsved, 2002
www.storstad.gov.se/framtid/arkiv/kommun/stockholm/lokal_atgardspan_ragsved_apr_02.pdf

Om ytterstadssatsningen i Rågsved
<http://www.vantor.stockholm.se/storstadssatsningen/ytterstadspolitik.htm>